

Саржан Сергій Леонідович –
аспірант кафедри теорії та історії
держави і права Національної
академії Служби безпеки України

ПРАВООХОРОННІ ВІДНОСИНИ ЗА УЧАСТЮ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано зміст чинного законодавства та наукових джерел щодо компетенції і порядку реалізації покладених на Службу безпеки України завдань, виявлено особливості правоохоронних відносин за участю Служби безпеки України.

Осуществлен анализ содержания действующего законодательства и научных источников относительно компетенции и порядка реализации положенных на Службу безопасности Украины задач, выявлены особенности правоохранительных отношений при участии Службы безопасности Украины.

In the article maintenance of current legislation and scientific sources is analysed in relation to jurisdiction and order of realization of fixed on Security Service of Ukraine of tasks, found out the features of law-enforcement relations with participation of SSU.

Ключові слова: правоохоронні відносини; правоохоронна діяльність.

Зиявлення особливостей правоохоронних відносин у сфері реалізації правоохоронної функції держави має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення. Ці проблемні аспекти останніми роками розглядалися у працях В. Барчука, І. Бондаренка, О. Дульського, М. Ковалю, О. Копана, М. Костіна, О. Лісовської, В. Майорова, П. Оношенка, М. Погорельського, І. Присяжнюка, Ю. Черноуса, В. Шакуна, О. Шмоткіна та ін.

Метою цієї статті є дослідження особливостей змісту та правового регулювання правоохоронних відносин за участю Служби безпеки України (СБУ); співвідношення понять "правоохоронні відносини" та "правоохоронна діяльність". Відповідно, завданням цієї статті було:

визначення і характеристика поняття "правоохоронна діяльність";
висвітлення основних особливостей правоохоронних відносин за участю СБУ, зокрема, з'ясування моменту їх виникнення та припинення.

У наукових джерелах звертається увага на такі властивості правоохоронної діяльності:

державний характер і її проведення в точній відповідності із законом і за неухильного дотримання встановленого ним порядку [1, с. 6];

спрямованість на виконання будь-якими посадовими особами та громадянами законних й обґрунтованих рішень, прийнятих правоохоронними органами [2, с. 5];

здійснення розгляду справ відповідних категорій, виявлення правопорушень та обвинувачення осіб, винних у їх вчиненні, застосування до правопорушників примусових заходів, регламентованих законом, а також здійснення представництва й захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб [3, с. 111];

результативність у формі локалізації, нейтралізації, недопущення правопорушень [4, с. 275];

пріоритетність захисту прав і свобод людини в обсязі, визначеному і закріпленому в міжнародно-правових документах [5, с. 79]. Ця властивість у сучасних умовах має принципово важливе значення, оскільки дає певний критерій для аналізу будь-якого виду правоохоронної діяльності – вона не має на меті обмеження прав і свобод людини, закріплених у міжнародно-правових документах, нормами національного законодавства, які регулюють правоохоронну діяльність.

Розглянуті властивості поняття "правоохоронна діяльність" у певній історичній послідовності підтверджує влучність зауваження А. Кучука про те, що з розвитком суспільства трансформується і зміст правоохорони, змінюються підходи до її дослідження і унаслідок цього з'являються різноманітні визначення правоохоронної діяльності [6, с. 68].

Але розглянуті характеристики правоохоронної діяльності не дають змоги виявити відмінність змісту правоохоронної діяльності та правоохоронних відносин. На нашу думку, насамперед їх відрізняє обсяг вирішуваних завдань. Правоохоронна діяльність є більш широким поняттям, оскільки вона здійснюється у низці форм, зокрема і у формі правоохоронних відносин, і методологічно ці поняття співвідносяться як загальне та часткове. Отже, можна навести таке визначення поняття "правоохоронна діяльність":

правоохоронна діяльність – це форма реалізації правоохоронної функції держави, яка включає профілактику вчинення протиправних діянь, правоохоронні відносини, інші дії, що проводяться правоохоронними органами відповідно до норм чинного законодавства.

За загальним визначенням, "діяльність" – це специфічна людська форма ставлення до навколишнього середовища, умова існування суспільства [7, с. 158; 8, с. 386]. Як правило, діяльності передують усвідомлення її мети, що відпрацьовується відповідно до реальних потреб та можливостей її реалізації у певний історичний період. Мета конкретизується у переліку конкретних завдань, а також способів організації процесу їх виконання.

Правоохоронна діяльність у широкому загальносоціологічному й історичному контекстах являє собою: а) особливий, специфічний вид соціальної діяльності; б) особливий державно-правовий різновид соціального управління. У національному законодавстві ці два види діяльності позначаються за допомогою двох різних термінів: перший вид діяльності – як діяльність правозахисна, другий – як діяльність власне правоохоронна [9, с. 16–17].

Правоохоронній діяльності взагалі та, зокрема, тій, що проводиться СБУ, властива динаміка, постійна еволюція, темпи якої залежать від ефективності функціонування державного механізму та загального прогресу суспільства. За змістом вона слугує виконанню правоохоронної функції держави силами органів та установ, що належать до системи правоохоронних органів. Останні ж для здійснення практичної роботи наділяються певною компетенцією для постійного професійного вирішення визначених у спеціальних законах державних завдань. Загальною їх спрямованістю є профілактика протиправних діянь, запобігання їм, захист прав, свобод і законних інтересів осіб, використовуючи як примусові, так і не примусові засоби та методи.

Профілактика протиправних діянь як окрема форма правоохоронної діяльності СБУ акумулює низку заходів, що, на відміну від запобіжної роботи, не мають адресного характеру, можуть проводитися безконтактно та розраховані на широку аудиторію (наприклад, телевізійні бесіди, показ результатів оперативних операцій, ознайомлення громадськості із статистикою правопорушень певних видів, тематичні документальні й художні фільми та ін.).

Під протиправними діяннями, що перебувають у сфері уваги СБУ, розуміється сукупність реальних та ймовірних злочинів, адміністративних та деяких інших правопорушень, справи за якими підслідні органам СБУ. Під час правоохоронних відносин за участю СБУ проводиться попереджувальна робота, змістом якої є усунення виявлених та ймовірних протиправних діянь і протиправної бездіяльності; припинення реальних протиправних діянь, зокрема, розпочатих і незакінчених злочинів; досудове слідство та притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні не кримінально караних протиправних діянь.

Принциповим для теорії і практики є питання щодо теоретичних підстав визначення моментів виникнення та припинення правоохоронних відносин.

Поділяючи думки тих науковців, які вважають, що, оскільки правове відношення є поєднанням його юридичного та фактичного змістів, моментом виникнення правоохоронного відношення є початок здійснення суб'єктами (юрисдикційним органом – з одного боку і правопорушником – з іншого) фактичних дій, спрямованих на реалізацію належних їм суб'єктивних пров та юридичних обов'язків [10, с. 75]. Ця позиція, якщо розглянути її крізь призму завдань СБУ, найбільш повно

відображає об'єктивну реальність і має конкретні практичні переваги, передусім щодо тих латентних протиправних діянь, виявлення яких віднесено до компетенції Служби.

Щодо моменту припинення правоохоронних відносин, на нашу думку, слід зважати на те, що такі правові відносини за участю СБУ на практиці здійснюються у вигляді поетального процесу. Тому і момент його припинення доцільно визначати окремо для кожної зі сторін. Для уповноваженого суб'єкта – СБУ таким моментом є вичерпання ним компетенції у цьому правоохоронному аспекті, тобто після закінчення досудового слідства в момент передачі справи наступному правоохоронному органу.

Для зобов'язаного суб'єкта – це притягнення до юридичної відповідальності (в адміністративному чи іншому правоохоронному розумінні, окрім тих, що складаються при вчиненні злочинів) чи момент зняття або погашення судимості.

Узагальнення деяких наукових джерел, присвячених загальним питанням правоохоронної діяльності у сфері державної безпеки, а також аналіз змісту чинного законодавства щодо компетенції та порядку реалізації відповідних завдань силами СБУ виявили у правоохоронних відносин за їх участю такі особливості:

1. Вони виникають, переважно, у випадках, коли через реальні (чи ймовірні) неправомірні діяння (бездіяльність) заподіюється (чи може бути заподіяно) шкода інтересам не лише окремих громадян чи їх груп, а загалом державним і суспільним інтересам. Відповідно, негативним наслідком таких протиправних діянь властива особлива масштабність. Тому головною метою правоохоронних відносин за участю СБУ є досягнення стану безпеки в Україні взагалі.

2. Ці відносини врегульовані матеріальними і процесуальними нормами різних галузей права, а також спеціальним законодавством. Крім того, на змісті та засобах реалізації правоохоронних відносин за участю СБУ позначаються певні вимоги, закладені до внутрішньо-відомчих документів.

3. Значне місце у правоохоронних відносинах за участю СБУ, окрім дослідження об'єкта реально вчиненого протиправного діяння (бездіяльності), посідають об'єктивні дані щодо ймовірних протиправних діянь. Це зумовлює значний обсяг роботи, яку проводять до слідства співробітники контррозвідувальних та оперативно-розшукових підрозділів. Крім того, протягом усього правоохоронного відношення відбувається дослідження причин й умов учинення реальних чи ймовірних протиправних діянь, оскільки це дає необхідний аналітичний матеріал для виявлення потенційних загроз державній безпеці, їх можливо-го впливу на вид юридичної відповідальності, яку передбачається застосувати до визнаної судом винною особи.

4. Під час правоохоронних відносин за участю СБУ застосовуються не тільки норми вітчизняного законодавства, а й значна кількість положень норм міжнародного права.

5. Практично усі основні види професійних дій, що відбуваються під час підготовки та здійснення правоохоронних відносин за участю СБУ, врегульовані нормами окремих спеціальних законів. Також спеціальні підрозділи, групи та виконавці окремих операцій ґрунтуються у роботі й на додаткові положення відомчого законодавства, внутрішні документи (розпорядження, накази), які мають різний ступінь відкритості.

6. Правоохоронні відносини за участю СБУ виникають як з метою практичної реалізації внутрішньої (наприклад, боротьби з корупцією, організованою злочинністю), так і зовнішньої правоохоронної функції держави у сфері національної безпеки (наприклад, викриття злочинів, пов'язаних із міжнародним тероризмом, розвідувально-підривною діяльністю іноземних спецслужб). За змістом деякі правоохоронні відносини одночасно реалізують і внутрішні, і зовнішні правоохоронні функції держави у сфері національної безпеки (наприклад, захист від посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет і територіальну цілісність України), що свідчить про винятково складний характер цих відносин.

7. Як зазначалось вище, правоохоронні відносини за участю СБУ є лише складовою правоохоронної діяльності цих органів. Низка її форм не мають прямої прив'язки до таких відносин. Це проведення профілактики вчинення протиправних діянь у сфері державної безпеки, окремі розвідувальні, контррозвідувальні, антитерористичні, інші спеціальні операції, які, переважно, спрямовані на безперервне отримання оперативної інформації для прогнозування потенційних загроз державній безпеці України.

8. Зміст об'єктивної сторони злочинів, справи за якими підслідні СБУ, зазнає певних змін унаслідок того, що відбувається "захоплення" кримінальними елементами нових, таких, що пов'язані з новими технологіями сфер суспільної діяльності. У зв'язку з цим, їх виявлення стає дедалі складнішим і вимагає від кадрового складу органів СБУ відповідного рівню професіоналізму.

Отже, ми дійшли таких висновків:

1) специфіка правоохоронних відносин за участю СБУ виявляється, переважно, у тому, що їх об'єкти здатні негативно та масштабно впливати на загальнодержавні й суспільні інтереси; правове забезпечення відрізняється різноманітністю та складається з норм загального і спеціального законодавства, низки положень міжнародних актів, до яких приєдналась Україна, значно кількість яких пов'язана з ймовірними протиправними діяннями, реагування на які попередує перетворення потенційних загроз державній безпеці на реальні;

2) правоохоронні відносини за участю СБУ сьогодні є органічною складовою правоохоронної діяльності органів цієї системи і складаються з комплексу професійних дій з попередження, виявлення, припинення, розслідування, а у певних випадках, і притягнення до юридичної відповідальності осіб;

3) правоохоронні відносини за участю СБУ, зважаючи на загальні суспільні трансформації та зміни в чинному законодавстві, не залишаються незмінними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка А. Н. Судебные и правоохранительные органы Украины / Бандурка А. Н. – Харьков, 1999.
2. Смоленский М. Б. Правоохранительные органы Российской Федерации / М. Б. Смоленский, Л. А. Фисенко. – Ростов н/Д., 2002. – 192 с.
3. Ведерніков Ю. А. Щодо визначення поняття правоохоронної діяльності / Ю. А. Ведерніков, А. К. Шкарупа, В. П. Карлунчев // Наук. вісн. Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України. – 2001. – № 3.
4. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : [монографія] / Колпаков В. К. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
5. Тюріна О. Правоохоронні органи: питання теоретичного осмислення та нормативного визначення / О. Тюріна // Право України. – 2001. – № 5.
6. Кучук А. Правоохоронна діяльність: стан наукової розробки проблеми / А. Кучук // Підприємництва, господарство і право. – 2005. – № 2.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – [7-е изд. стереотип.] / Ожегов С. И. – М., 1968.
8. Советский энциклопедический словарь. – М., 1981.
9. Фатхутдинов В. Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Фатхутдинов В. Г. – К., 2005. – 194 с.
10. Юриста О. В. Правоохоронні відносини за участю міліції: (теоретичний аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Юриста О. В. – К., 1999. – 188 с.